

Suomalais-ugrilaiset kielet ja yleinen kielitiede.

Se, joka on seurannut viime vuosikymmenien kansainvälistä kielitieteellistä keskustelua, on voinut vaivatta todeta, että yleisluonteiset ja periaatteelliset kysymykset ovat olleet ratkaisevasti etualalla. Äskeisen suursodankin jälkeen ilmestyneistä uusista aikakauskirjoista tunnetuimmat ovat varanneet palstansa ensi sijassa yleisen kielitieteen alaan kuuluville kysymyksille. Tämän teoreettisen harrastuksen ohessa on saanut ilmauksensa hyvin voimakas oppositio ns. nuorgrammaattisen koulun oppeja ja käsityksiä vastaan. Kun nuorgrammaattinen koulu, joka sukupolvi sitten saattoi lukea piiriinsä kaikki johtavat kielentutkijat eri maissa ja eri aloilla, viime vuosisadan lopulla muodostui Saksassa, kielentutkimuksen varsinaisessa emämaassa, oli se käsitys varsin yleinen, että vasta sen mukana kielitiede oli kehittynyt todelliseksi tieteeksi. Uusi käsitystapa näytti tyydyttävän ne ankarat metodiset vaatimukset, jotka ajan positivistinen henki asetti tieteelliselle tutkimukselle, ja työn tulokset olivatkin kieltämättä merkittäviä.

On kuitenkin syytä huomauttaa, että nuorgrammaattisen koulun voima ei milloinkaan ole ollut teoriassa. Tosin tämä koulu on pystynyt tuottamaan sellaisen mestariteoksen kuin Paulin »Prinzipien der Sprachgeschichte», mutta tästä huolimatta nuorgrammaatikot yleensä olivat heikkoja ja usein kehittymättömiä varsinaisessa teoreettisessa spekulatiiossa. Heidän voimansa oli toisaalla. Suvereeni asiantuntemus ja aineksen hallinta, terävä yksityisilmiöiden analyysi ja ennen kaikkea väsymätön työ, joka tosin usein pohjautui opittuun kaavamaiseen metodiin, mutta jonka tulokset olivat kestäviä ja solideja, antoivat arvovaltaa uudelle suunnalle, joka itsetunnossaan useinkin piti aikaisempien sukupolvien kieleen-kohdistuneita mietiskelyjä kauttaaltaan epätieteellisinä. Silloin tällöin eräät avarakatseiset tutkijat, kuten esim. Hugo Schuchardt, esittivät huomautuksiansa niitä ilmeisiä puutteellisuuksia vastaan, joita uuden suunnan ajattelutavassa oli havaittavissa, mutta helpommin kuin olisi luullutkaan nuorgrammaattinen koulu valtasi koko lingvistisen maailman.

Jos haluaisi yhteen sanaan puristaa sen olennaisen, mikä viime aikojen teoreettiselle lingvistiselle spekulatiolle on ominaista, niin mitkään muut

kuin kokonaisuus tai rakenne, struktuuri, tuskin tulisivat kysymykseen. Tässä suhteessa kielitiede ei ole missään erikoisasemassa, päinvastoin on tämän vuosisadan tieteelliselle ajattelulle, etenkin ensimmäisen maailmansodan jälkeen, ollut ominaista, että kaikkialla etsitään kokonaisuuksia, hahmoja, struktuureja. Kaikkialla pyritään vapautumaan klassillisen positivismin atomistisesta suhtautumistavasta. On varmasti totta, että nuorgrammaattinen koulu tavallisesti unohti, että kieli on systeemi, kokonaisuus, jossa kaikki osat ovat jollakin tavoin riippuvaisia toisistaan, niin että jonkin yksityistapauksen muuttumista olisi tarkastettava koko järjestelmän kannalta. Nuorgrammaattinen koulu tutki ja rekisteröi huolellisesti yksityiset äänteenmuutokset, mutta kokonaisten äännesysteemien muuttuminen ja kehittyminen jäi useimmiten huomiota vaille.

Nuorgrammaattisen koulun syntyyn vaikuttivat olennaisesti eräät tärkeät yksityiset kielitieteelliset keksinnöt, sellaiset kuin esim. Vernerin laki. Keksinnöt kulkivat, kuten tieteessä useimmiten onkin asianlaita, edellä ja teoria seurasi, tavallisesti ontuen, perässä. Strukturalismin — tällä sanalla yleensä voi kutsua kaikkia moderneja suuntia — laita on päinvastoin. Teoria kulkee rohkeasti eteenpäin, mutta keksinnöt antavat odottaa itseään. Perin harvoin saa lukea mitään, missä teorioita olisi edes yritetty soveltaa käytäntöön. En halua tällä toteamuksella esittää mitään tuomiota, sillä vaikka strukturalistiset teoriat toistaiseksi ovat antaneetkin verraten laihoja käytännöllisiä tuloksia, ne ovat kuitenkin jo ennättäneet monin tavoin hedelmöittää kielitieteellistä ajattelua, enkä ollenkaan epäile, että tulevaisuus voi osoittaa vielä monta kaunista ja pysyvää saavutusta. Joka tapauksessa on selvää, että se kritiikki, joka on kohdistettu nuorgrammaatikkojen käsityksiä vastaan monissa tapauksissa on täysin aiheellista. Toiselta puolen on kuitenkin syytä muistaa, ettei sana kokonaisuus tai struktuuri myöskään ole mikään taikasana, joka selvittäisi kaikki probleemit. Westermarck on kerran sanonut, että sellainen avain, joka avaa kaikki ovet, ei enää ole mikään avain, vaan tiirikka.

Johdonmukainen seuraus nuorgrammaattisen koulun peruskatsomuksista oli se, että kielitiede pirstoutui loppumattomaksi määräksi erillisiä kielitieteitä, jotka varsin vähän tiesivät ja olivat kiinnostuneita toisistaan. Ylinnä muita oli tietysti indo-eurooppalainen kielitiede, joka vanhoine muistomerkkeineen ja klassillisine kielineen tarjosi loistavaa ainesta historialliselle tutkimukselle. Mutta alussa häikäiseviltä näyttäneet mahdollisuudet kutistuiivat verraten pian. Vaatimaton ja hengetön detaljityö, joka kernaasti leimasi epätieteellisiksi kaikki laajemmat ja syvemmät mietiskelyt, vieläpä kaiken senkin, mikä ei suoraan ilman aivojen apua ollut

johdettavissa tosiasioista, tuli monilla tahoilla leimaa antavaksi. Kaikki suuret kysymykset, jotka Boppin ja Schleicherin aikoina olivat ensi sijassa kiinnostaneet tutkijoita, saivat väistyä syrjään, ne kuuluivat metafysiikkaan, jonka positivismi oli lopullisesti karkottanut tieteen maailmasta. Tätä kehityksen tulosta ei ole kummasteltava. Indo-eurooppalaiset kielet ovat rakenteeltaan senlaatuisia, että niiden avulla on erittäin vaikeata saada mitään käsitystä siitä, miten esim. taivutusmuodot ovat syntyneet. Jo indo-eurooppalainen kantakieli on ollut kieliopilliselta rakenteeltaan pitkälle kehittynyt, pitemmälle kuin altailaiset ja suomalais-ugrilaiset kielet tänä päivänä. Indogermanistit tulivatkin verraten pian oman tietensä puitteissa siihen vakaumukseen, että taivutuksen synnyn salaisuuden selvittäminen ei ole tieteellisten mahdollisuuksien rajoissa. Mutta yhtä vähän kuin klassillinen positivismi on merkinnyt viimeistä sanaa ajattelun historiassa, on nuogrammaatikkojen skeptisismi ja negatiivinen asennoituminen kielitieteen suuria, perustavanlaatuisia ongelmia kohtaan pystynyt hävittämään näihin kohdistuvaa mielenkiintoa. Vaikka ei voisikaan täydelleen yhtyä Hugo Schuchardtiin, kun hän sanoo: »Es gibt keine Arische und keine Semitische Sprachwissenschaft, keine Germanische, keine Französische und keine Italienische usw.; es gibt eine einzige, die bald hier, bald dort schürft, bald diesen, bald jenen Stoff durchleuchtet. Die Sprache bildet eine Einheit, ein Kontinuum», niin pitäisi olla selvää, että kielellisten kategoriain olemusta ja syntyä voidaan menestyen tutkia vain, jos verrataan toisiinsa mitä erilaisimpia kieliä ja jos käytetään hyväksi kaikkea sitä tietoa, minkä yksityisten kielten tutkiminen on tuonut esille.

Suomalais-ugrilaisien kielten tutkimus on seurannut tarkkaan niitä opetuksia ja kokemuksia, joita indogermanistiikan alalla on saavutettu. Luonnollisen työnjaon kannalta jo on selvää, että suomalais-ugrilainen tutkimus on meillä Suomessa ollut keskeisimpiä kansallisia tieteitämme, mutta samalla se on ollut niitä henkitieteitämme, joiden alalla maallamme on ollut paljon omaa annettavana kansainväliselle tieteelle. Olisi kuitenkin liioittelua, jos väittäisi, että suomalais-ugrilaisen tutkimuksen saavuttamat tulokset olisivat yleisemmin tunnettuja. Siinä suhteessa on paljon toivomisen varaa. Voi sanoa, että nuogrammaattinen suuntaus ei ole ollut otollinen herättämään kiinnostusta suomalais-ugrilaisen tutkimuksen varsinaisia lingvistisiä saavutuksia kohtaan. Mielenkiinto, jota kielentutkijat joka tapauksessa ovat tunteneet suomalais-ugrilaisia kieliä kohtaan, on osaksi johtunut muista syistä. Suomalais-ugrilaisiin kieliin ovat muihin kielikuntiin kuuluvat kielet jättäneet lukuisasti pysyviä jälkiä. Ikivanhat arjalaiset, balttilaiset, germaaniset, slaavilaiset ja turkkilais-tataarilaiset lainasanat eri suomalais-ugrilaisissa kielissä tarjoavat jatkuvasti kiehtovia

probleemeja, joiden ratkaisulla ei suinkaan ole merkitystä vain suomalais-ugrialaisten kielten vaan suuressa määrin myös lainananantajakielten tutkimukselle ja välillisesti esihistorialle.

Lainasuhteiden selvittämisen ohella ovat yleisempää mielenkiintoa herättäneet myös eräät alkusukulaisuutta koskevat väitteet. Huolimatta lukuisien etevien tutkijoiden ponnisteluista ei ole saavutettu mitään lopullista selvyttä näihin kysymyksiin. Yhä vielä on avoinna suomalais-ugrialaisten kielten ja altailaisten kielten keskinäinen sukulaisuus. Samoin on jäänyt ratkaisua vaille suomalais-ugrialaisten ja indo-eurooppalaisten kielten alkusukulaisuus, jota sitäkin monet pätevät tutkijat ovat koettaneet todistella. Nämä probleemit näyttävät olevan senlaatuksia, ettei nykyisten menetelmien avulla ole mahdollistakaan niitä ratkaista. Saattaa hyvinkin käydä niin, että tulevaisuudessa tällaiset alkusukulaisuuksien etsimiset eivät enää kiinnosta tiedettä samalla tavalla kuin ennen. Muut kysymykset nähtävästi astuvat etualalle.

Vaikka suomalais-ugrilaiset kielet ovatkin tähän mennessä antaneet ainesta sekä indo-eurooppalaisten että altailaisten kielten tutkimukselle, on niiden panos ollut verraten vähäinen yleisen kielitieteen problematiikassa. Tämä johtuu osaksi siitä, että suomalais-ugrilaisessa tutkimuksessa ovat tähän asti puhtaasti äännehistorialliset ja etymologiset tutkimukset olleet ehdottomasti etualalla. Sen sijaan morfologia ja varsinkin syntaksi ovat jääneet pahasti syrjään, ja kuitenkin juuri nämä tieteenhaarat voisivat tarjota arvokasta ainesta yleiselle kielitieteelle. Kun viime vuosikymmeninä kaikkialla⁴ on harrastus suuresti kasvanut yleisluonteisia kysymyksiä kohtaan, on samalla voinut panna merkille, että myös mielenkiinto suomalais-ugrilaisia kieliä kohtaan on kasvanut. Nyt eivät enää kiinnosta yksityiset lainasanat, vaan suomalais-ugrialaisten kielten rakenne, äännesysteemi, muoto- ja lauseoppi. Tätä heräävää ja kasvavaa mielenkiintoa ei saa päästää mielestä. Se velvoittaa fenno-ugristeja tulemaan avuksi ja suuntaamaan tutkimuksensa sellaisten kysymysten selvittelyyn, jotka ovat omansa tuomaan lisävalaisua kansainväliseen keskusteluun.

Suomalais-ugrilaisen ja yleisen kielitieteen välinen suhde ei suinkaan ole yksipuolinen sillä tavoin, että suomalais-ugrilainen tutkimus antaisi vain ainesta yleiselle kielitieteelle. On ilmeistä, että monet, ehkä useimmat kaikkein tärkeimmistä kysymyksistä fennougristiikan alalla vaativat tulakseen ratkaistuksi yleisen kielitieteen tulosten huomioon ottamista. Yleisen kielitieteen ensisijaisena tehtävänä on kielellisten kategoriain olemuksen, synnyn ja kehityksen selvittäminen. Suomalais-ugrialaisten kielten kehitysaste, mikäli sellaisesta saattaa ihan täsmällisessä tieteellisessä mielessä puhua, on jossakin altailaisten ja indo-eurooppalaisten kielten väli-

mailla. Taivutusmuotojen synnyn selvittäminen on monin verroin helpompaa altaillaisissa ja suomalais-ugrilaisissa kielissä kuin indo-eurooppalaisissa. Tämän takia on näiden kielten tutkijoilla painava sanansa sanottavana, kun on kysymys näistä tärkeistä asioista. Altaillaisissa kielissä eivät ole edes kaikkialla verbin persoonamuodot päässeet kehittymään, vaan persoonapronomini on vielä irrallisena verbin yhteydessä. Suomalais-ugrilaisissa kielissä on kehitys ennättänyt pitemmälle, mutta persoonapäätteiden alkuperä on helposti tunnettavissa. Kaasuspäätteiden ja johdinainesten, ns. deminutiivisuffiksien identtisyys näyttää ainakin eräissä tapauksissa suomalais-ugrilaisissa kielissä ilmeiseltä. Edelleen on todennäköistä, että nämä johdinainekset, jotka ovat alkuna koko fleksion syntymiselle, ovat aikoinaan kehittyneet pronominivartaloista, pääasiallisesti samaan tapaan kuin persoonapäätteet persoonapronomineista.

Monet huomattavat kielentutkijat, Vendryes ja Sapir mm., ovat lausuneet julki ajatuksen glottogonisen kehitysprosessin yhtenäisyydestä. Tämä merkitsi sitä, että kielelliset kategoriat syntyvät eri kieliin tietystä järjestyksessä ja että kaikkien kielten kehitystapahtuminen itse asiassa seuraa samansuuntaisia latuja. Ilmeistä onkin, että eri tahoilla voi todeta suorastaan hämmästyttävää samanlaisuutta, ilman että olisi pienintäkään mahdollisuutta olettaa lainavaikutuksia. Konjugaation, sekä subjektiivisen että objektiivisen, synty ja kehittyminen on eri kielissä merkillisen samantapainen, edelleen nominaalimuotojen kehittyminen finiittimuodoiksi, lauserakenteen kehittyminen jne. Mutta myös äännesysteemit seuraavat toisiaan tietystä, ilmeisesti lainalaisessa järjestyksessä. Toiset äänneet ovat kielessä myöhäisempiä kuin toiset, eikä tämä aikajärjestys varmaankaan ole sattumaa. Suomalais-ugrilaisissa kielissä on vokaalirikkaus rajoittunut vain ensi tavuun, toisen ja sitä seuraavien tavujen ollessa tuntuvasti köyhempiä. Suomen kielen vokalismin erikoiskehityksen tyypillisimpiä piirteitä onkin sanan eri tavujen kehittyminen yhä suurempaa tasa-arvoisuutta kohti. Kantasuomessa oli pitkiä vokaaleja vain ensi tavussa, nykyisin ovat pitkät vokaalit tavallisia jo kauempanakin sanassa (esim. partitiivit *kalaa*, *poikaa*, kantasuomessa **kalada*, **poikada*). On todennäköistä, että sellaiset vokaalit kuin *ö*, *ü*, *i*, vieläpä *o* ja *u*:kin ovat myöhäsyntyisiä toisessa tavussa. Tämä merkillinen eroavuus ensi tavun ja sitä seuraavien tavujen välillä on varmaankin ymmärrettävä niin, että toisen tavun vokalismin köyhyys ei ole mitään sekundääristä, myöhäisten äänne muutosten tulosta, vaan rudimentti ikivanhoilta ajoilta. Toinen tavu olisi siis säilyttänyt alkuperäisemmän vokalismin kuin ensi tavu. Ensi tavuun, joka suomalais-ugrilaisissa kielissä on ollut tärkein, on aikojen kuluessa kehittynyt yhä uusia ja uusia vokaalityyppejä, arvatenkin tie-

tyssä järjestyksessä. Toinen tavu on jäänyt tämän kehityksen ulkopuolelle ainakin aluksi, ja vasta myöhemmin on eräissä kielissä, kuten suomessa, sekundäärinen vokaalirikkaus tunkeutunut siihenkin.

On perusteltua syytä uskoa, että tulevaisuudessa, kun tiede käyttää hyväkseen kaikkia mahdollisuuksiaan, näihinkin kysymyksiin saadaan lisävalaisua. Mielenkiintoisen esimerkin siitä, mitä teitä kulkien voidaan päästä uusiin tuloksiin tarjoaa Roman Jakobsonin etevä tutkimus »Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze». Vanhastaan tunnettu tosiasia on, että lapset oppivat kielen äänteet tietystä järjestyksessä, joka on suurin piirtein samansuuntainen kaikkialla. Aivan päinvastainen järjestys esiintyy afaatikoilla, jotka ensiksi menettävät kyvyn artikuloida niitä äänteitä, jotka lapset viimeksi oppivat, ja viimeksi unohtavat ne äänteet, jotka ilmestyvät lasten kieleen ensiksi. On aihetta olettaa, että eri äänteiden ilmestyminen eri kieliin seuraa suurin piirtein samoja lakeja. Joka tapauksessa näyttää ilmeiseltä, että ne äänteet, jotka lapsi ensiksi oppii ja afaatikko viimeksi unohtaa, ovat sellaisia, jotka kaikki maailman kielet tuntevat. Yhtä tärkeä kuin laajan vertailuaineksen käyttö on muoto- ja lauseopillisten kysymysten selvittämiseksi, yhtä tärkeä se on myös silloin, kun on kysymyksessä äänneasun kehittyminen ja muuttuminen. Rinnakkaistapausten etsiminen ja hyväksikäyttäminen on tietysti vaikea ja vaativa tehtävä, sillä erehdysten mahdollisuus on hyvin suuri. Olisi kuitenkin kohtalokasta, jos erehtymisen pelosta ei enää uskallettaisi etsiä totuutta.

Yleisen kielitieteen suhde suomalais-ugrilaiseen tutkimukseen, jossa meillä onnellisella tavalla yhtyvät kansallinen ja kansainvälinen, tulee varmasti kehittymään yhä läheisemmäksi. Tämä on omansa synnyttämään sitä tulevaisuuden luottamusta ja optimismia, joka on ainoa otollinen maa-perä tieteellisen tutkimuksen elää ja varttua.

Paavo Ravila.